

AKUMULACIJA KAPITALA NA VRHNIKI

1. Valvazorjeva upodobitev vrhniškega vodnega prometa. (J. V. Valvasor, *Topografia ducatus Carnioliae modernae*, Bogensperk na Kranjskem 1670, Založba MK, Ljubljana, 1995).

Ljubljana je že stoletja največje mesto nekdanje dežele Kranjske. Zato je imela kot taka nadregionalen pomen ne samo v upravnem in političnem, ampak še bolj v gospodarskem pogledu. Ni dajala kruha le domačinom in številnim prišlekom, ki so se v njej občasno ali trajno naselili, ampak je bila kot velik in razmeroma zahteven kupec pomemben gospodarski vzpodbujevalec za kar široko okolico, kamor štejemo lahko nedvomno Šmartno in Litijo, delno dolensko stran s Šmarjem - Sap kot starim far-

nim središčem, Šentvidom nad Ljubljano in Vrhniko. Njeno nemško ime Oberlaibach ne kaže samo na njeno naravno prometno povezavo z Ljubljano, ampak tudi na specifičen medsebojni odnos - gospodarsko dopolnilo našega sedanjega glavnega mesta. Njena povezava z njim ni enostranska. Najprej je bila njena odlična surovinska baza v poljedelstvu, lesarstvu, kamnoseštvi in opekarstvu, kot rečno pristanišče pa gospodarski podaljšek Ljubljane proti Italiji, zlasti pa na severni Jadran in pre-

ko njega v svet. Dejansko je prav ta njena lastnost dala Vrhniki s pripovedko o Argonavtih največjo prepoznavnost že v najstarejših obdobjih zgodovine »slovenskega« dela jugovzhodnega alpskega prostora. Podobno kot Ljubljana, kjer ni popolne cezure med pozno antiko in preseljevanjem narodov, velja to tudi za Vrhniko in njeno čolnarstvo. Čeprav so bila vodna pota pomembna še za nekatera naselja in mesta na Kranjskem in širšem Slovenskem, pa je nekakšna vrhniška posebnost v hierarhiji tukajšnje gospodarske dejavnosti. Za njo ni značilno samo individualno uslužnostno prevoznništvo ljudi in blaga kot storitev – ampak gospodarska dejavnost v obliki velikega poslovnega prevoznništva. Prvo je verjetno slonelo na takojšnjih gotovinskih plačilih, drugo je zahtevalo zahtevnejše kapitalske odnose, verjetno tudi kreditiranje oziroma plačila v daljših časovnih obdobjih. Povedano drugače: na Vrhniki je bil denar, čeprav v majhni količini, doma, stalno v obtoku. Tu ni bilo običajnih likvidnostnih težav, ko premoženje in zaslužek sta, gotovine pa ni. Tudi druga oblika čolnarstva, ki se je naslanjalo predvsem na večje čolne, je bila vsaj delno vezana na takojšnja plačila. Gre za prevoz voluminoznih tovorov od sena, preko lesa za kurjavo in gradnje do gradbenega materiala. Tu je imel posebno ceno tudi obdelan kamen okoliških kamnolomov, kjer je razmeroma velika količina in nizka cena, ki ne prenese visokih prevoznih stroškov. Na drugi strani pa je sodelovanje z ljubljanskimi žitnimi trgovci, zlasti pa prevozi za potrebe države in z njimi povezanimi podjetji, na primer idrijski rudnik, zahtevalo tudi specifične kapitalske odnose. Ti so verjetno omogočili, da je vrhniško gospodarstvo tudi po modernizaciji kopenskega prometa, najprej izgradnje cest in nato železnice, preživelo in se prilagodilo novim razmeram, ki so jih narekovale lokalne možnosti in potrebe

Ljubljane: modernizacija opekarn, lesna industrija, usnjarstvo, pivovarna ... Ta odnos je navzven najbolj viden v nakupu nekdanje kartuzije Bistra in v njeni transformaciji v kapitalistično-industrijsko veleposest.

Pri obravnavi gospodarske preteklosti Vrhnike je glede periodizacije veliko bolj kot klasični vidik (antika, srednji vek, novi vek) potrebno upoštevati vrsto prometa oziroma energije. »S koncem antike je bilo za okoli tisoč let tudi konec organizirane skrbi za ceste. Zlasti na gričevnatih in hribovitih področjih, ki prevladujejo v Sloveniji, so vozove za transport blaga uporabljali le izjemoma.« Ker je bilo za notranjost določeno obmorsko blago življenjska nuja, ne pa samo luksuz, pomislimo na sol, olje,² za obmorska področja pa na žita in živino (meso, kože). Vrhnika je bila zaradi svoje lege nekako »obsojena« na določene oblike neagrarne dejavnosti, zlasti na transport in skladiščenje. »Kmečko tovarništvo in kupčevanje s soljo, zlasti pa zamenjavo soli za žito, je Sergij Vilfan označil kot eno izmed najbolj bistvenih potez slovenskega gospodarstva v dobi pred nastankom velikih komercialnih cest in razširitvijo voznega prometa.«³ In to še toliko bolj, ker je kmetijstvo v naših krajih pasivno in zemlja svojih ljudi ni sposobna preživeti. Svoje potrebe, tako glede oskrbe kot prodaje, je po letu 1500 diktiral tudi idrijski živosrebrni rudnik. Dolgo časa je bilo v ospredju tovarništvo na plečih ljudi in hrbitih živali. Skrčenje cestnega prometa na daljše razdalje po koncu antike je premaknilo tudi nekatere prometne tokove. Tovarništvo je v veliki meri ubiralo druge poti kot cestni promet. Pomembnejši je bil čas, pri prevozništvu pa količina. Ob razglasitvi obveznih poti in kasnejših monopolov je na njih vplivalo tudi tihotapstvo, ki stoletja ni bilo nepomemben vir občasnega ali stalnega preživljanja precejšnjega dela prebivalstva. Za Vrhničane v najširšem smislu besede,

2. Najbolj znana vrhniška furmanska gostilna je dobila ime po skoraj 400 km oddaljeni Mantovi v Italiji. Razglednica iz leta 1900. (Domoznanska zbirka CKV, ID=17112119)

mišljeno je tudi okoliško prebivalstvo, tovarjenje ni bilo samo ena izmed oblik kmečke neagrarne dejavnosti, ampak tudi podložniška obveznost. Dolžnost podložnikov samostana v Bistri je bila oskrbovati samostansko skupnost z vinom, oljem in s soljo. »Na Primorsko pa so morali nositi sodčke, putrhe in drugo leseno posodo« /.../ »Skupno je bilo prenesti okoli 250 tovorov«. ⁴ Za potrebe oskrbovanja Idrije je morala vsaka huba v logaškem gospostvu imeti dva konja. ⁵ Preko Vrhnike ni vodila edina pomembna pot iz severnega Jadrana v južnoalpski prostor in obratno, bila pa je ena najpomembnejših. Preko Vrhnike je vodila tudi ena najpomembnejših gospodarskih povezav s panonskim prostorom. Znamenita patriarhova pot preko Blok in Notranjske je razmeroma kmalu služila le še potrebam prodaje živine in za vojaške premike. Vrhnika oziroma njeno gospodarstvo sta imela določene koristi tudi od specifičnih zvez z Vipavsko dolino. Očitno je prav tu prišlo že zelo zgodaj do do-

ločene profesionalizacije oziroma specializacije ljudi. ⁶ Leta 1562 je poročal ljubljanski vicedom Hofer na nižjeavstrijsko komoro, da imajo podložniki tega dela dežele veliko gotovine in živine. Le majhen del Vrhničanov je kmetoval, večina je tovorila, čolnarila in pretovarjala blago iz skladišča na čolne in obratno. Zato nikoli ne smemo te gospodarske dejavnosti povezovati zgolj z Ljubljano, ampak mogoče še bolj s severnim Jadranom. To ni bila samo dejavnost na kratke, ampak tudi na srednje oziroma dolge razdalje, ki je procesu tovrstne specializacije naravnost narekovala. Seveda niso bili v teh poslih samo posredniki, ampak so začeli vanje tudi aktivno posegati. »Na ljubljanskem trgu so kupovali žito Vrhničani in Vipavci, tovarniki in kmetje iz senožeškega okoliša ... Prinašali so naprodaj sol, olje in vino, v zameno pa kupovali bodisi za lastne potrebe, bodisi za ponovno zamenjavo za sol in druge proizvode obmorskih mest«. ⁷ Tovorništvo ni bilo samo domena malih kmetov, ampak je vse

3. Baliževa hiša s poslopjem nekdanjega hleva. (Foto: Nataša Oblak Japelj, 2017)

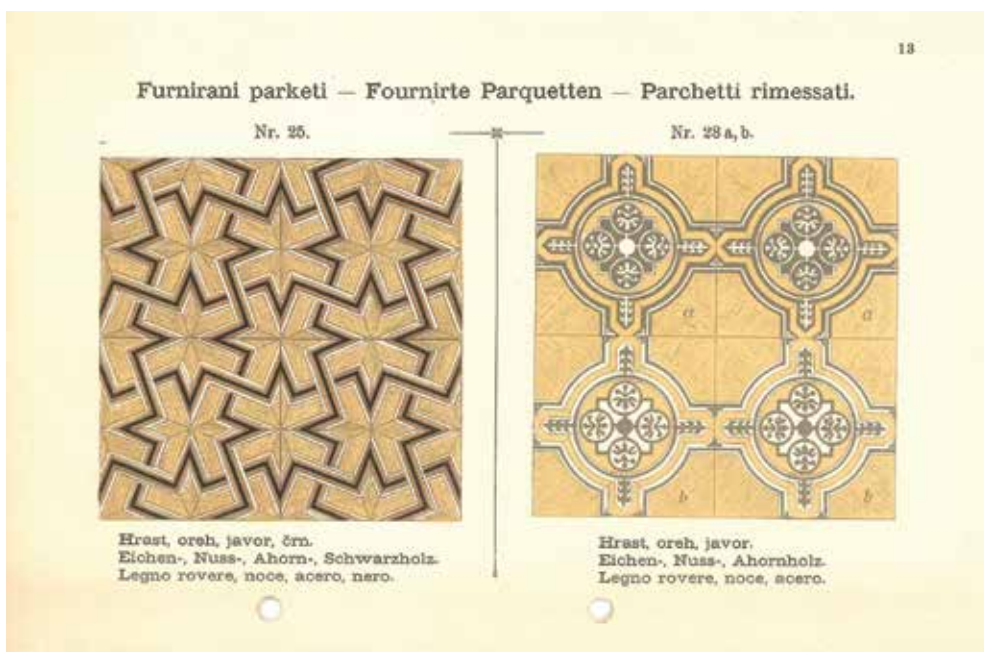
bolj postajala resna, profesionalna dejavnost, v kateri je prvotno primarno kmetijsko vse bolj nadomeščala prometna in trgovska dejavnost. Podjetnost, želja po pridobivanju denarja sta postali vse bolj izraziti. Znani so pozivi iz obdobja pred dograditvijo železniške proge Dunaj–Trst, naj notranjski kmetje premislijo, kaj bodo počeli po njeni dograditvi in naj se bolj oprimejo kmetovanja.⁸ Negrarna dejavnost je sprožila tudi določene migracije ljudi, ki so bile verjetno bolj lokalnega pomena. Za prihod Antona Garzarollija na Vrhniko ne vemo, ali je tja prišel samo zaradi pošte ali pa je v njegovih 12 konjih treba videti tudi slo po uveljavitvi v tovarništvo. Organizatorji tovarništva so kot podjetniki zaposlovali vse več ljudi. V začetku 18. stoletja so prevladovali najeti tovarniki.⁹ Naraščala je tudi konkurenca tovarnikov iz drugih krajev, zlasti ob cesti proti Trstu. Močna vloga Vrhnike ni bila samoumevna, srečevala se je s konkurenco Senožeč in nekaterih drugih večjih krajev. Trgovina z žitom je vse bolj postajala domena velikih trgovcev.

Samo Idrija je proti koncu 18. stoletja zanjeto letno potrebovala 5.000 tovorov.¹⁰ Negativno je delovala tudi monopolizacija trgovine s soljo. V teh primerih se je še dodatno pokazala blagodejna moč Ljubljane. Zlasti to velja za čas v sredini 18. stoletja, ko je zaradi modernizacije in boljšega vzdrževanja cest vse pomembnejše,¹¹ na glavnih cestah pa izključno, začelo postajati prevoznništvo. Zanimivo je dejstvo, da Vlado Valenčič, ki je doslej pri nas tovarništvo najbolj raziskal in ga tudi obilo kvantificiral, ne omenja mož, ki bi pri tem obogateli, kar nas v primeru Vrhnike primarno zanima. Peter Mavsar in njegov zet Janez Lutter, ki je imel denar iz vse Evrope in ga je tudi posojal, ter njegov naslednik Šporn, ki je posojal denar na zemljišča, osnova donos (!) so imeli očitno ne samo druge vire akumulacije, ampak tudi varstvo posojil.¹²

Individualno ali tudi skupinsko tovarništvo ni bilo pomemben vir akumulacije kapitala, ampak predvsem oblika preživetja. Kapitaliste so ustvarjali pošta, ki je začela delovati

4., 5. Katalog Tovarne za parkete Fr. Kotnik, izdal Hofbuchdruckerei Carl Fromme, Dunaj, okrog leta 1900. (Domoznanska zbirka CKV ID=7975626)

1613, mitnica ter kombinacije žagarstva, mlinarstva in gostilničarstva. Ena prvih velikih gospodarskih prelomnic Vrhniške je nedvomno začetek 18. stoletja, ko je opis Vrhniške kot kraja, kjer je veliko trgovcev, sposojevalcev konj, tovarnikov in drugih ljudi, kar je o njej zapisal Valvasor, začel postajati preteklost. Edini trajni spomenik tega obdobja je iz 1693. leta posvečena cerkev sv. Trojice nad Vrhniko, kjer je bil sedež bratovščine sv. Štefana, patrona konj.¹³ Cestni promet je začel pridobivati na pomenu, čolnarstvo je zaradi cenenosti in voluminoznosti živelo naprej, zlasti v navezavah na Ljubljano. Furmanstvo je začelo postavljati nove strukture. Ne glede na vse, pa je kraj prav zaradi svoje večinske izrazite neagrarne strukture priposestvoval, ne pa pravno pridobil, formalni videz trga. Bil je trg brez tržanov v pravnem smislu.¹⁴

Modernizacija cestnega omrežja v 18. stoletju je na Vrhniko delovala v več smereh. Prva je bila nedvomno ta, da se je konkurenca povečala, saj so »furmani« bili s širšega, ne samo z notranjskega prostora. Niso znane podrobnosti, koliko so se tukajšnji ljudje na nove razmere pripravili, saj so morali biti konji prevoznikov povsem druge pasme in sposobnosti kot pa tovarni. Dodatne možnosti pa so bile za priprego. V njej so se obnesli tudi voli. Priprege so imele to dobro stran, da je bilo treba uslugo takoj plačati. Furmani so tudi sicer bili potrošniki vina, hrane za sebe in živino. Iz podatkov franciscejskega katastra vemo, da je bil promet na Tržaški cesti dober potrošnik travinje z barja, ki je zaradi svoje kislosti posebno primerna za konje. Ostanke furmanskih gostiln in velikih hlevov še danes spominjajo na tiste čase. Cesta proti Trstu je s prevozništvom tudi tukajšnjim ljudem širše odprla nenasitni trg, tako za hrano kot tudi za les. Izjemno pomembna pa je ostala Ljubljana, ki jo je bilo treba še vedno zalagati s hrano, gradbenim materialom in z lesom za kurjavo. Te nove

razmere je poleg že uveljavljenih tukajšnjih poslovnih družin na čelu s Kotniki, Jelovski in Obrezami (za njimi pa so bili še številni drugi) nedvomno hotel izrabiti tudi Franc Galle, ki je 1826. leta postal z nakupom nekdanje kartuzije Bistra ne le veleposestnik, ampak tudi velepodjetnik. Njegovo žagarstvo in mlinarstvo je proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja s prehodom na parno in celo električno energijo bilo ne le konkurent vrhniškim podjetnikom, ampak tudi vzorec gospodarskega in tehnološkega napredka za nekdanja zemljiška gospostva.¹⁵ Zato je vrsta lastnikov žag in mlinov intenzivirala svojo proizvodnjo. Številne žage so dajale velike količine rezanega lesa, ki je dajal več zaslužka kot pa prodaja hlodovine. Mnoge so se usmerjale na področji industrijskega opekarstva¹⁶ in usnjarstva, s čimer so tudi izravnali zaposlovanje delavcev, ki jih je sprostila dograditev proge do Trsta 1857. Pomembno je postalo lokalno furmanstvo, ki ga je zahtevala vožnja do železniških nakladišč. Lesna industrija je vrh dosegla v izdelovanju parketa. Le-ta je imel bistveno več dodane vrednosti kot rezan gradbeni les. Lažje ga je bilo tudi transportirati. Vrhniški poslovneži niso nikoli zaspali. Vedno so želeli slediti napredku. V tem kontekstu gre gledati tudi prihod Korošca Johanna Rosenwirtha, ki je prišel h Kotniku skupaj z novimi stroji za opekarno.¹⁷

Z naraščanjem akumulacije kapitala so naraščale tudi družbene ambicije Vrhničanov. Izjemen primer je veleposestnik in gostilničar Andrej Obreza iz Logatca, brat vrhniškega Jožefa, ki je kot zakupnik logaškega gospostva kupil leta 1796 gospostvo Hmeljnik pri Novem mestu in ga 1827 izgubil, ker ni mogel poravnati pogojev kupnine. Pri tem je zanimivo, da ga je z logaškega gospostva »spodil« grof (!) Mihael Coronini – Cronberg, ki je bil sicer preko dražbe, kupec Hmeljnika.¹⁸ Verjetno gre za finančno ozadje – njegove podrobnosti še ne pozna-

6. Mlekarna. (Foto: Nataša Oblak Japelj, 2017)

mo. Čeprav je Obrezova družina obubožala, pa je bila rodbina očitno še vedno primerena za ugledno poroko, saj se je v to družino sredi 19. stoletja omožila Marija, sestra Petra Kozlerja. Izjemen primer gospodarskega in z njim povezanega družbenega vzpona je tudi vrhniška družina Jelovškov. Njeni dve veji sta bili plemeniteni¹⁹ in lastnici kar nekaj gradov v bližnji in širši okolici Novega mesta: Struga, Črnelo, Luknja, Prežek, Zalog, Viderčanov grad, Gracarjev turn, Volavče. V ekonomskem pogledu so se najvišje povzpeli Kotniki. Njihov zadnji pripadnik je pred I. svetovno vojno kot družabnik preprodajal graščine, in to celo tako ugledne in mogočne, kot je bil Šrajbarski turn pri Krškem.²⁰ Vrhniški poslovneži imajo še posebno značilnost: izjemno pozitiven odnos do šolstva, tako lokalnega kot osnovnega (1796. leta je začela z delom ljudska šola²¹) in kot srednjega v Ljubljani²² – celo šolanje na Dunajski univerzi jim ni bilo tuje. Obiskovali so jo: Franc Kotnik (1828–1890), ki je 1858.

leta končal tehniko in inženjersko šolo na Dunaju, ustanovil v Verdu parketno tovarno in opekarno, bil lokalni in pomemben deželni politik, kot tudi njegova sinova, in sicer Franc (1871–1891), ki je obiskoval realko v Ljubljani, in drugi sin Karel (1875–1910). Leta je obiskoval ljubljansko realko in tehniko na Dunaju.²³ Kotniki so bili nedvomno najmočnejša poslovna vrhniška rodbina, njihov izvor sta pravzaprav Verd in Mirke.²⁴

Nezanemarljiv je bil tudi odnos Vrhničanov do izobraževanja, kulture in umetnosti, pa naj gre za modernizacijo lastnih bivališč in lastnega okolja, kar občudujemo zlasti pri dolgoletnem vrhniškem županu Gabrijelu Jelovšku (1858–1927). Obiskoval je ljubljansko realko, Mahrovo trgovsko šolo, nabiral praktično znanje pri trgovcu A. Krisperju v Ljubljani in nato prevzel veleposestvo. Vrhniki je zgradil novo šolo, posojilnico, mlekarno, vodovod, železniško povezavo z Ljubljano, in ob Močilniku naravni park. V

vseslovenskem pogledu je pomemben kot soustanovitelj Narodne tiskarne v Ljubljani, Ljubljanske kreditne banke in podpornik društva slovenskih jamarjev.²⁵

Tudi v začetku 20. stoletja naglo se vzpenja-joči posestnik in industrialec Josip Lenarčič (1856–1939) je zanimiva osebnost. Obisko-val je ljubljansko realko, nato tehniko ozi-roma poljedelsko visoko šolo na Dunaju, kjer je 1877 diplomiral. Po očetovi smrti je prevzel gospodarstvo na Vrhniki in kot zet postal lastnik Kotnikove opekarne. Kmalu se je uveljavil v gospodarskem in političnem življenju (1880 vrhniški občinski odbornik, 1882 soustanovitelj vrhniške posojilnice in Kmetske posojilnice za lj. okolico). 1879. leta je postal član Kmet. družbe in 1896. član ljubljanske trg. in obrtne zbornice. Zbornici je bil predsednik 1903–1911. Po I. svetovni vojni se je uveljavil tudi v širšem slovenskem in jugoslovanskem prostoru.²⁶

Svojevrstna poslovna odvisnost Vrhnčanov je vidna tudi v »nadstavbi« kraja, pogledov njenih prebivalcev na zunanost in kulturo kraja. Kunstljeva vila še danes spominja nanje.²⁷ Odnos do umetnosti je viden zlasti v upoštevanju slikarja Simona Ogrina, kot tudi mecenstvu domačinov do Petkovška in Sternena²⁸ ter tudi zidanju in obnavljanju cerkva: Bevke – sedanja cerkev sv. Križa iz tretjine 18. stol., oprema in oltarji iz prve po-lovice 19. stol.; Blatna Brezovica – cerkev sv. Jakoba v sedanjosti pozidavi iz srede 18. stol., Mala Ligojna – cerkev, prezidana v 18. stol.; Sinja Gorica – cerkev, renovirana 1821; Stara Vrhnika – sedanja cerkev iz začetka 18. sto-letja; Velika Ligojna – cerkev sv. Jurija sredi 18. stol., barokizirana; Verd – cerkev, zgraje-na v 16. stol. ali v začetku 17. stol., 2 kapelici sredi 18. stol.; Vrhnika – cerkev so zgradili 1850–1851; podružnična cerkev sv. Trojice, restavrirana 1870–1871; podružnična cerkev sv. Lenarta kaže na začetek 18. stol.; Zapla-

no je 1895. leta uničil potres, v naslednjih dveh letih so zvoniku dozidali novo cerkev.²⁹ Pozidane, obnovljene in modernizirane cer-kve ne kažejo samo vernosti in estetskih pogledov, ampak tudi precejšnjega dela aku-mulacije tukajšnjega kapitala. Pa so bili tu-kajšnji poslovneži od srede 19. stoletja bolj liberalno kot klerikalno naravnani.

Posebnost vrhniških poslovnežev pa je od-nos do narodnega vprašanja. Ko to postane politično pomembno, so vsi naravnani izrazito slovensko. Predstavljajo osnovo narodnega kapitala. To jih v določeni meri loči od ljubljanskih, ki so bili bolj poslovno kot nacionalno orientirani. Finančna volila zgoraj imenovanih Kotnikov za lokalne in vsenarodne potrebe so izjemna. Sprva naj bi bil »naroden« tudi Galle, saj naj bi 1861. leta podpisal znamenito Schmerlingovo petici-jo^{29a}, kasneje pa se je v tem pogledu potegnil nazaj. Pri odločitvi za to ne gre spregledati slovenske agresivnosti, ki je s stališčem ali ali mnoge odbijala.

Podjetništvo na Vrhniki neposredno pred I. svetovno vojno

Rafael Ogrin najstarejše podatke o vrhniških neagrarnih poklicih navaja za leto 1756. Ver-jetno je podatek povezan s prvim popisom prebivalstva. Pravi, da je v kraju poleg trške-ga sodnika, mitničarja in poštarja še pet go-stilničarjev, pet krojačev, šest čevljarjev, pet mlinarjev, dva krznarja, dva ključavničarja, dva tesarja, dva tkalca, branjevec, starinar, kuhar, mesar, sodar, krovec, barvar, kovač, sodni sluga in 39 čolnarjev.³⁰ Očitno so ti pokrivali predvsem lokalne potrebe. Žagarje in mlinarje, ki so v tem času že bili, in to ne nepomembni, so takrat očitno šteli pod kmetijstvo, ki je bila očitno primarna de-javnost in samoidentifikacija lastnikov teh obratov. Enako bi lahko zapisali glede grad-benega materiala. Vsekakor je zanimivo, da

7. Vrhniška pivovarna s sladarno. (Razglednica, okrog 1900)

seznam³¹ ne prinaša nastavkov dejavnosti, ki so se potem razvile v za Vrhniko značilno industrijo. Pogrešamo tudi trgovce. O podjetniškem razvoju kraja do I. svetovne vojne nam veliko pove seznam uradnih registriranih podjetnikov – pod kar so mišljeni tako obrtniki kot trgovci – sestavljen na njen predvečer. Žal nam ne daje vesti o onih, ki so občasno oziroma dopolnilno delali kot obrtniki. Mislimo zlasti na zidarje, apnarje, oglarje, celo čolnarjev ni. Največja pomanjkljivost tega seznama je v tem, da pravno vse izenačuje. Če bi imeli še podatke o davkih, bi videli, da se eni komaj preživljajo, drugi pa so pravi bogataši. Akumulacija kapitala je bila zelo različna, še zlasti, če si prodajal svoje pridelke, svoj les ... Tudi razlike med nabavnimi in prodajnimi cenami niso bile tako v nebo vpijoče kot danes. Vino je bilo v gostilni dva- do trikrat dražje od nabavne cene, danes pa okoli osemkrat in več. Pri seznamu ne upoštevamo samo Vrhnike, ampak občine, ki je obsegala poleg občinskega centra še

naslednje pomembnejše kraje: Staro Vrhniko, Bevke, Blatno Brezovico, Drenov Grič, Bistro, Veliko Ligojno, Lesno Brdo, Podlipo, Sap, Zaplano, Sinjo Gorico in Verd.³² Navedli bomo tudi imena in priimke obrtnikov oziroma podjetnikov v oblikah, kot so jih navedli sami in se od današnjih zapisov nekateri malo razlikujejo. Nekateri navajajo specializacijo dejavnosti tudi znotraj določenih rodbin, nekateri pa migracije, saj lahko marsikaj sklepamo že zgolj po nedomačih priimkih. Očitno je Vrhnika privlačila okoličane kot tudi nekatere iz oddaljenih krajev.

Stara Vrhnika

Mesar: Jože Petkovšek

Branjevec: Jože Mesec

Lesna trgovca: Jože Mesec, Franc Rode

Trgovec s kmetijskimi pridelki: Jurij Homovc

Zidarski mojster: Gašper Ogrin

Mlinar: Franc Verbič

Kovač: Janez Suhadolnik

8. Pivovarno, ki jo je v začetku 19. stoletja zgradil Valentin Klemenčič je okrog leta 1890 prevzel Theodor Fröhlich in nadaljeval s pivovarstvom. Razglednica iz leta 1900 prikazuje Fröhlicha, slikanega v pivovarni. (Domoznanska zbirka CKV, ID=17112119)

9. Klemenčičeva stanovanjska hiša. (Foto: Nataša Oblak Japelj, 2017)

Mizar: Anton Jesenovec

Prehrambeni trgovec: Marija Petkovšek

Gostilničarja: Jože Mesec, Anton Jesenovic

Tesarski mojster: Pavel Čelešnik

Bevke

Branjevec: Janez Gutnik

Zidarski mojster: Anton Krvina

Gostilničarji: Janez Gutnik, Janez

Keršmanc, Janez Stržinar

Blatna Brezovica:

Mesar: Janez Jurček

Branjevec: Matevž Lavrin

Izdelovalca žganih pijač: Lovro Korče,
Valentin Samotorčan

Gostilničar: Franc Ricci

Drenov Grič:

Žganjetoč: Andrej Janša

Branjevec: Andrej Janša

Mlinar: Matevž Ogrin

Kovač: Franc Friškovec

Trgovec s slanino: Franc Oblak

Konjederec: Franc Kralj

Gostilničar: Andrej Janša

Bistra

Mlinarstvo: Bistriški mlin za moko Franc
Galle, lastnik firme Franc Galle

Gostilničar: Franc Galle

Velika Ligojna

Žganjarne: Andrej Janša, Jakob Kovač, Janez Kovač

Mesar: Franc Podlipec, Janez Verbič

Krojač: Anton Mele

Gostilničar: Janez Ogrin

Lesno Brdo

Trgovec s perutnino: Helena Prebil

Prodajalec gramoza: Janez Potrebuješ

Kamnosek: Janez Potrebuješ

Mirke

Žaga: Karl Kotnik, Karl Kotnik in tovariši

Gostilna: Frančiška Furlan

Vrhnika

Zdravnik: dr. Janez Marolt

Lekarnar: Jakob Hočevnar

Pek: Janez Kovač

Pivovarnar: Prva kranjska pivovarna za ek-
sportno pivo T. Fröhlich, lastnik Theodor
Fröhlich (orig. naziv nemški)

Sodar: Janez Oblak

Žganjarne: Anton Bučar, Jurij Grampovčan,
Jože Jurca, Franc Kočevnar

Žganjetoč: Franc Dolenc, Martin Šetinc

Posojilnica: Kmetijska posojilnica Vrhniške
okolice, reg. zadr. z ome. por.

Mesarji: Metevž Hodnik, Franc Korenčan,
Janez Kos

Brivca in frizerja: Franc Malavašič, Jože Mi-
letič

Trgovec z galanterijo: G. V. Jelovšek, Trgo-
vina z galanterijo, lastnik Gabriel Viktor Je-
lovšek

Trgovka s perutnino: Ivana Divjak

Trgovci z mešanim blagom: Andrej Gram-
povčan, Jurij Grampovčan, Janez Grampov-
čan, P. V. Jelovšek, Karl Mayer, Rudolf Rut-
tner, Davorin Šetinc, Trgovina z mešanim
blagom, lastnik Davorin Šetinc; Davorin Še-
tinc, Davorin Šetinc (filiali), Jakob Volč

Strojarji: Jože Bricelj, Franc Homovc, Fride-
rik Jeršinovic, Janez Oblak, Matevž Pečkaj,
Franc Teršar, Janez Tomšič, Mihael Tomšič

Trgovec s posodo: Neža Modrijan
 Branjevec: Marija Rep, Anton Stržinar
 Trgovci z lesom: Gašper Krašovec, Tomaž Krašovec, podjetje Jože Kunstelj, lastnik Jože Kunstelj, Matevž Nadlišek
 Tovarna lesnih izdelkov: Josip Lenarčič, Tovarna za različne lesene izdelke (orig. nemško), lastnik Josip Lenarčič
 Klobučarja: Jože Benedik, Franc Stuller
 Trgovca z oblekami: Franc Malavašič, Janez Voljč
 Krojači: Anton Iglič, Tomaž Kunstelj, Ignacij Petauš
 Trgovca z zelenjavo: Franc Maček, Franc Stuller
 Trgovca s kmetijskimi pridelki: Janez Habič, Janez Pišler
 Trgovina z lebcetlni (Lebzelterwrhr.): Marjeta Jurjevčič
 Prevoznik: Jeanette Pehani
 Prodajalec srečk: Janez Oblak
 Akademsko slikarja: Simon Ogrin, Matej Sternen
 Oskrbovalca (liferant) – grosist?) trga: Helena Mrlak, Elizabeta Jesenovec
 Zidarski mojster: Valentin Grum, Janez Ogrin
 Mokarji: Janez Habič, Marija Rupnik, Ignacij Tomšič
 Popravljalca mlinov: Lovro Istenič
 Mlinarji: Tomaž Debevc, Janez Fajdiga, Franc Pajsar, Jera Simon, Ignacij Tomšič, Mihael Tomšič
 Dimnikar: Uršula Malavašič
 Žage: Jože Debevc in tovariši, Maks Jelovšek, Josip Lenarčič, Josip Lenarčič in tovariši, Ignacij Tomšič, Janez Tomšič, Mihael Tomšič
 Sedlarja: Franc Jereb, Janez Petkovšek
 Ključavničar: Franc Simon
 Kovača: Franc Bajt, Jakob Stržinar

Čevljarji: Janez Gregorka, Jože Gregorka, Anton Hren, Tomaž Hren, Alojz Kavčič, Karl Köstner, Alojz Resnik, Jakob Volč, Franc Volč
 Sodavičar: Franc Rogelj
 Klepar: Matevž Oblak
 Trgovina s špecerijo: Marija Bučar, Andrej Grampovčan, Ivana Grampovčan, G. V. Jelovšek, Špecerija, lastnik Gabriel Viktor Jelovšek, (orig. nem), Janez Langenwalter, Gregor Stržinar, Antonija Vihtelič
 Trgovca z žganimi pijačami: Janez Furlan
 Kamnosek: Janez Potrebuješ
 Zaloga tobaka: Gabriel Viktor Jelovšek
 Mizarji: Franc Grom, Janez Volč, Janez Čepin
 Urar: Valentin Košmerl
 Trgovca z živili: Anton Homovc
 Tehnica: Anton Albert
 Kolar: Luka Žitko
 Trgovci z vinom: Jakob Hočevar, Franc Kočevar, Jože Kunstelj
 Gostilničarji: Anton Albert, Anton Bučar, Jože Debevc, Franc Dolenc, Marija Flossberger, Ivana Grampovčan, Marija Jesenovic, Jože Jurca, Franc Kočevar, Franc Korenčan, Janez Langenwalter, Janez Oblak, Katarina Požar, Anton Stržinar, Franc Stržinar, Gregor Stržinar, Jakob Stržinar, Jurij Vihtelič
 Opekarstvo: Maks Jelovšek
 Tesar: Anton Leskovc

Podlipa

Žganjarna: Franc Jurca
 Trgovca z lesom: Gregor Trček
 Mlinar: Janez Pajsar
 Kovač: Janez Jurca
 Gostilničar: Franc Jurca

Sap

Kovač: Jernej Per

Zaplana

Branjevec: Jakob Otrin

Žaga: Jože Smole

Gostilničarji: Barbara Jereb, Jakob Otrin, Jože Petkovšek

Sinja Gorica

Strojar: Anton Verbič

Mlinarja: Gregor Slabe, Anton Verbič

Žaga: Gregor Slabe

Kovač: Blaž Kunc

Tehtnica: Valentin Samotrčan

Gostilničarja: Lovro Korče, Valentin Samotrčan

Verd

Branjevca: Anton Furlan, Jakob Homovc

Lesna trgovca: Janez Furlan, Marija Petrič

Trgovec z zelenjavo: Jernej Širca

Trgovec s kmetijskimi pridelki: Jernej Širca

Krojač: Janez Tomšič

Mlinar: Marija Petrič

Tovarna parketa: Franc Kotnik, Izdelava in trgovina s parketom, lastnik Franc Kotnik (orig. nemško)

Žagarstvo: Janez Furlan, Franc Kotnik, Franc Kotnik in tovariši, Janez Levč in tovariši, Marija Petrič, Jakob Žitko in tovariši, Matevž Žitko

Kovač: Anton Tomšič

Gostilničarji: Jakob Homovc, Karl Jelovšek, Elizabeta Žitko

Opekarstvo: Franc Kotnik Opekarna, lastnik Franc Kotnik, Marija Petrič

Tesarstvo: Luka Mesec

Kot vidimo, so pglavitni neagrarni centri: Stara Vrhnika, Vrhnika in Verd, ki so lokalno središče v nekaterih pogledih celo ogrožali. Zlasti to velja za lesno obrt in opekarstvo,

ki sta se prelevila v pravo industrijo. Trgovine in gostilne so bile bolj namenjene temu, da je denar ostal doma. Pri gostilnah se ni mogoče znebiti tudi vtisa, da so delodajalci zlorabljali slaba nagnjenja svojih zaposlenih. Kot smo že omenili, bi nam popolnejšo sliko neagrarne dejavnosti dali podatki o dohodkih in davkih, tako pa se moramo glede profitabilnosti nasloniti na podatke o stavbah: (Kunstljeva vila, Kotnikova hiša, ...) ali pa na odnos do tehničnih novosti. Vsekakor prvi parnik na Ljubljani 1844 kot tudi drugi parni stroji in celo električna centrala ne govorijo samo o odnosu do tehničnega napredka, industrijske revolucije, ampak tudi o odnosu do finančnih virov.

Ker ni vse zlato, kar se sveti, bi opozorili še na 1908. leta ustanovljeno Zadružno rokodelskih in dopuščenih obrti. Gre za obliko obrtniške samopomoči: mizarsko, kolarsko, podobarsko, stolarsko, sodarsko, harmonikarsko, urarsko, soboslikarsko, plesarsko, krojaško, šiviljsko, čevljarstvo, strojarsko, ključavničarsko, mehaniško, kleparsko, pekarsko, mlinarsko, mizarsko in mesarsko obrt. Na podlagi naštetih obrti moremo sklepati, da gre bolj za nekakšno zadružno v celovitem smislu, organizirano samopomoč, mogoče celo za posmrtninski sklad. Vsekakor so socialni vidiki nadvladali produkcijske. O političnih trenutkih, vsaj v lokalnem pogledu, ni podatkov, so pa gotovo obstajali.

Veleposestniki

Že Boris Golec je opozoril, da Vrhničani kot celota, kljub veliki vključenosti v neagrarno gospodarstvo, niso nikoli opustili kmetijstva. Žal nimamo podatkov o številu kmetov za daljše časovno obdobje za isti prostor, vendar nam razpoložljivi dajejo dokaj dobro informacijo o njihovem gibanju. Po podatkih štetja 1753 je imela Vrhnika 226 družin s 1401 prebivalci, 711 moških in 690 žensk. Leta 1756 je imela 38 pravih kmetov, 178 baj-

tarjev in podružnikov.³³ Med tržani konec 18. stoletja je bilo 45 kmetov, 195 podružnikov in bajtarjev, med kmeti dve tretjini četrtnjakov in 5 celih kmetov. Podružniki so bajtarji in kajzarji.³⁴ V začetku 19. stoletja je bilo v katastrski občini Vrhnika 431 družin. Od teh se jih je 235 ukvarjalo z malimi industrijskimi obrtmi, ena z industrijsko obrtjo pivovarstva, 55 z obrtjo in kmetovanjem, le 141 se jih je ukvarjalo samo s kmetovanjem.³⁵ Čeprav je pomen neagrarne dejavnosti naraščal, pa čistih industrialcev do prihoda Karla Pollaka po I. svetovni vojni, ki je koncentriral usnjarske v industrijsko proizvodnjo, ni bilo. Zanimivo je, da je bil ta izjemen kapitalist za razliko od vrhniških, zlasti Lenarčiča, izrazito krščansko-socialno, ne pa liberalno orientiran. Skoraj vsi so bili tudi veleposestniki. Seveda je zemljiška posest v prvi vrsti posledica tradicije pa tudi časti in neodvisnosti, ki je v kriznih časih, tak je na primer požar žage ali opekarne, omogočila obnovo s pomočjo lastnih finančnih in surovinskih virov.

Kmetijstvo je bilo dejansko izjemno pomembno. Svoj vrh je doseglo v pivovarstvu, predvsem pa mlekarni³⁶, in že po I. svetovni vojni celo v industriji mesnih konzerv. Ime firme: Erste krainische Bierbrauerei und Malzfabrik Laibacher Creditbank je na stavbi zapisano tudi v slovenščini. Zaposlenih je bilo 30 delavcev. Imela je dizelski motor 30 KM, produkcija v letih 1910/11 je bila 7.000 hl.

Pomembnejši posestniki na področju sodnega okraja Vrhnika pred I. svetovno vojno³⁷

Na voljo so podatki o kmetijah oziroma njihovih lastnikih, ki imajo željo po prodaji pridelkov, tržni usmerjenosti kmetije. Navajajo nam kmetijske obrate z več kot 50 ha ali 87 orali oziroma z 20 ha ali 34 orali; navajajo pa tudi stranske kmetijske ali gozdnate obrate, kjer goje industrijske rastline ali hmeljišča z

več kot 80 arov ali 800 kvadratnih sežnjev. Govorijo o vinogradih preko 70 arov ali 2.000 kvadratnih sežnjev, sladkorni pesi z več kot 3 ha ali 5 orali; seznanijo nas o obratih, ki pridelujejo stročnice, lan, konopljo, oljno repico; omenijo živinorejske produkte, tj. krčenje gozdov, kopanje šote, čebelarstvo, zadruge in mlini ter obrati za proizvodnjo pijač, tovarne sladkorja. Poleg navedbe kraja, lastnika ponekod povedo samo »ekonomijo«, hišne številke, skupno površino, površino posameznih kultur, število živine in oseb, ki jih veleposestvo preživlja. Zadnji je podatek o nacionalni orientaciji: slovenska, nemška, italijanska ... Ker so morali lastniki podatke pošiljati sami, niso povsem dosledni in pomenjeni.

Bevke:

Ribištvo Franc Galle, hišna št. 68, s. Bistra.

Breg (obč. Preserje):

Kobi Anton, hišna št. 9. 382 ha: 15 ha polj, 51 ha travnikov, 22 ha pašnikov, 293 ha gozda; 6 konj, 5 govedi, 6 prašičev, 16 kokoši; 7 oseb.

Švigelj Franc, hišna št. 11. 63 ha: 3 ha polj, 5 ha travnikov, 4 ha pašnika, 51 ha gozda; 6 govedi, 6 prašičev, 40 kokoši; 6 oseb.

Brezovica (obč. Borovnica):

Debevec Anton, hišna št. 2. 65 ha: 3 ha njiv, 11 ha travnikov, 10 ha vrta, 41 ha gozda; 11 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Korošec Janez, hišna št. 3. 29 ha: 2 ha njiv, 4 ha travnika, 23 ha gozda; 8 govedi; 5 oseb.

Ekonomija, hišna št. 6, vodja Franc Dražtec. 34 ha: 2 ha njiv, 6 ha travnika, 26 ha gozda; 18 oseb.

Svete Martin, hišna št. 5. 57 ha: 3 ha njiv, 10 ha travnika, 45 ha gozda; 9 govedi, 6 svinj; 7 oseb.

Turšič Janez, hišna št. 11. 70 ha: 4 ha njiv, 9

ha travnikov, 56 ha gozda.

Turšič Jože, hišna št. 8. 47 ha: 3 ha njiv, 4 ha travnika, 40 ha gozda.

Briše (obč. Polhov Gradec):

Peklaj Franc, hišna št. 15. 33 ha: 3 ha njiv, 3 ha travnika, 1 ha pašnika, 25 ha gozda; 7 govedi, 8 panjev čebel; 5 oseb.

Dole (obč. Borovnica):

Telban Jože, hišna št. 10. 51 ha: 14 ha njiv, 8 ha travnika, 1 ha vrta, 27 ha gozda; 18 govedi, 11 prašičev; 11 oseb.

Verbič Jože, hišna št. 11. 52 ha: 13 ha njiv, 9 ha travnika, 1 ha vrta, 27 ha gozda; 4 konji, 7 govedi, 6 prašičev, 20 kokoši, 7 gosi; 6 oseb.

Dolenja vas (obč. Polhov Gradec):

Ambrožič Franc, hišna št. 19. 24 ha: 1 ha njiv, 2 ha vinograda, 1 ha pašnika, 20 ha gozda.

Majer Jera, hišna št. 17. 38 ha: 2 ha njiv, 4 ha travnika, 2 ha pašnika, 23 ha gozda.

Oblak Andrej, hišna št. 8. 31 ha: 3 ha njiv, 4 ha travnika, 23 ha gozda.

Borovnica:

Cerk Anton, hišna št. 36. 40 ha: 2 ha njiv, 3 ha travnika, 3 ha pašnika, 31 ha gozda.

Kobi Anton, hišna št. 4 D. 93 ha: 4 ha njiv, 3 ha travnika, 6 ha pašnika, 80 ha gozda.

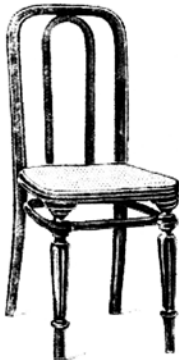
Majaron Janez, hišna št. 9. 137 ha: 17 ha njiv, 23 ha travnika, 11 ha pašnika, 87 ha gozda; 8 konj, 9 govedi, 9 prašičev; 7 oseb.

Ekonomija, hišna št. 55. 100 ha: 18 ha njiv, 7 ha travnika, 3 ha pašnika, 70 ha gozda.

Suhadolnik Marija, hišna št. 8. 62 ha: 9 ha njiv, 9 ha travnika, 44 ha gozda; 11 govedi, 11 prašičev, 34 kokoši; 6 oseb.

Prva kranjska z vodno silo na turbino delujoča
tovarna stolov

FRAN ŠVIGELJ
na Bregu, p. Borovnica. Kranjsko

priporočila st. občinstvu,
duhovščini, imeteljem
in predstojnikom zavo-
dov in sol, krčmarjem in
kavarnarjem, ravnatelj-
stvom uradov, gg. briv-
cem itd.

natlačno in trpežno
izdelane

stole, fotelje
vrtne stole,
gugalnike,
naslonjače i. t. d.

Blago je izdelano iz
trdega, izbranega lesa,
poljubno likano ali v
naravni barvi imitirano.

Največja izbira stolov, naslonjačev, gugalnikov iz trstovine.

Na željo pošlje trdka najnovejše obsejne cenike z
nad 80 slikami, iz katerih je razvidna oblika blaga in
cenc, zastoj in franko.

Naročevalcem na debelo se dovoli znaten popust.

10. Reklamni oglas v Ilustrovanem narodnem koledarju, leto 1904. Uredil in izdal Dragotin Hribar, Celje.

Suhadolnik Matevž, hišna št. 18. 27 ha: 1 ha njiv, 2 ha travnika, 23 ha gozda.

Švigelj Matevž, hišna št. 88. 62 ha: 3 ha njiv, 9 ha travnika, 2 ha pašnika, 47 ha gozda.

Bistra:

Galle Franc, upravnik Fritz Gillard. 816 ha: 24 ha njiv, 14 ha pašnika, 124 ha travnika, 2 ha vrta, 649 ha gozda; 20 konj, 50 govedi, 18 prašičev, 60 kokoši; 5 čebeljih panjev, kosilnica in mlatilnica, mlečna centrifuga. Industrija: žagarstvo. Prodajajo: rž, krompir, krmilno peso, seno, zelenjavo, cvetje, sadje, sadno vino, les, lesene šolske pripomočke, maslo, mleko, ribe, med, divjačino, klavno

11. Slika prikazuje grajsko pomožno poslopje z gostilno, Galletovo žago in grajski kompleks. Razglednica odposlana leta 1923. (Domoznanska zbirka CKV, ID=7993802)

govedo in prašiče za zakol, živino za vzrejo in delo. Nimajo podatka o zaposlenih.

Lesno Brdo:

Golob Emilija, hišna št. 1. 119 ha: 12 ha njiv, 20 ha travnika, 2 ha pašnika, 85 ha gozda; 3 konji, 7 govedi, 5 prašičev, 50 kokoši; 11 oseb.

Mirke:

dr. Jožef Furlan, hišna št. 2; zakupnik Franc Furlan in tovariši; 34 ha gozda.

Nagode Jožef, hišna št. 4. 60 ha: 12 ha njiv, 10 ha travnika, 2 ha pašnika, 1 ha vrta, 35 ha gozda; 10 govedi, 10 prašičev; 7 oseb.

Srednja vas (obč. Polhov Gradec): Škof Janez, hišna št. 1. 60 ha: 7 ha njiv, 12 ha vinograde, 4 ha pašnika, 36 ha gozda; 15 govedi, 12 prašičev, 15 kokoši; 10 oseb.

Niževce (obč. Borovnica):

Drailec Janez, hišna št. 2. 45 ha: 2 ha njiv, 6 ha travnika, 36 ha gozda.

Suhadolnik Jakob, hišna št. 4. 50 ha: 2 ha njiv, 5 ha travnika, 1 ha pašnika, 43 ha gozda.

Gorenja Brezovica (obč. Preserje):

Bovha Jakob, hišna št. 8. 56 ha: 3 ha njiv, 17 ha travnika, 4 ha pašnika, 32 ha gozda; 13 govedi, 8 prašičev.

Brencelj Lovrenc, hišna št. 6. 57 ha: 4 ha njiv, 14 ha travnika, 8 ha pašnika, 31 ha gozda; 13 govedi, 8 prašičev; 7 oseb.

Dražljer Ana, hišna št. 7. Zakupnik Jakob Brancelj. 50 ha: 4 ha njiv, 13 ha travnika, 8 ha pašnika, 26 ha gozda.

Kržič Franc, hišna št. 10. 65 ha: 5 ha njiv, 14 ha travnika, 10 ha pašnika, 36 ha gozda; 15 govedi, 9 prašičev, 12 čebeljih panjev; 6 oseb.

Šivic Matevž, hišna št. 3. 63 ha: 4 ha travni-

ka, 9 ha pašnika, 32 ha gozda.

Šuštaršič Jakob, hišna številka 1. 80 ha: 6 ha njiv, 20 ha travnika, 12 ha pašnika, 41 ha gozda; 10 govedi, 7 prašičev, 10 čebeljih panjev; 6 oseb.

Vrhnika:

Javornik Johana. 36 ha: 2 ha njiv, 1 ha travnika, 32 ha gozda.

Jelovšek Gabrijel, hišna št. 25. 170 ha: 35 ha njiv, 40 ha travnika, 86 ha gozda; 10 govedi; kosilnica in mlatilnica; 6 oseb.

Jelovšek Max, hišna št. 12. 115 ha: 7 ha njiv, 21 ha travnika, 2 ha pašnika, 83 ha gozda; 8 konj, 16 govedi, 8 prašičev, 18 kokoši; 8 oseb.

Kunstelj Janez, Hrib, hišna št. 282. 35 ha: 2 ha njiv, 2 ha travnika, 1 ha pašnika, 39 ha gozda.

Kunstelj Jožef, hišna št. 40. 33 ha: 2 ha njiv, 4 ha travnika, 27 ha gozda; 7 govedi, 8 prašičev.

Lenarčič Jožef, veleposestnik.

Mayer Karl, hišna št. 100, 26 ha: 1 ha travnika, 1 ha pašnika, 24 ha gozda.

Mulley Karl, posestnik.

Štular in Jeršinovic, vrtnarstvo.

Tomšič Mihael, hišna št. 51. 67 ha: 7 ha njiv, 19 ha travnika, 41 ha gozda; 4 konji, 10 govedi, 12 prašičev, 20 kokoši; 9 oseb.

Ohonica (obč. Borovnica):

Švigelj Franc, hišna št. 3. 79 ha: 5 ha njiv, 10 ha travnika, 1 ha vrta, 1 ha pašnika, 62 ha gozda; 10 govedi, 7 prašičev; 7 oseb.

Pekel (obč. Preserje):

Kovač Jernej, hišna št. 13. 53 ha: 10 ha njiv, 13 ha travnika, 8 ha pašnika, 22 ha gozda; 5 konj, 12 govedi, 15 prašičev, 24 kokoši;

6 oseb.

Kržič Franc, hišna št. 4. 59 ha: 5 ha njiv, 10 ha travnika, 6 ha pašnika, 36 ha gozda; 16 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Planina (obč. Št. Jošt):

Osredkar Jožef, hišna št. 6. 59 ha: 7 ha njiv, 6 ha travnika, 22 ha pašnika, 24 ha gozda; 15 govedi, 22 ovac; 8 oseb.

Raztresen Gregor, hišna št. 9. 51 ha: 5 ha njiv, 9 ha travnika, 28 ha pašnika, 9 ha gozda; 14 govedi, 21 ovac, 6 prašičev; 9 oseb.

Pokojišče (obč. Borovnica): Debevec Jakob, hišna št. 3. 51 ha: 4 ha njiv, 18 ha travnika, 29 ha gozda; 12 govedi, 7 prašičev; 5 oseb.

Petrovčič Jakob, hišna št. 5. 53 ha: 3 ha njiv, 20 ha travnika, 1 ha vrta, 29 ha gozda; 17 govedi, 9 prašičev; 10 oseb.

Prevalje (obč. Preserje):

Pršin Jožef, hišna št. 6. 57 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnika, 42 ha gozda; 13 govedi, 9 prašičev; 6 oseb.

Suhadolnik Jožef, hišna št. 10. 62 ha: 7 ha njiv, 15 ha travnika, 2 ha pašnika, 38 ha gozda.

Svete Janez, hišna št. 9. 54 ha: 5 ha njiv, 11 ha travnika, 38 ha gozda; 16 govedi, 9 prašičev, 14 kokoši; 6 oseb.

Pristava (obč. Borovnica):

Brancelj Franc, hišna št. 1. 58 ha: 2 ha njiv, 15 ha travnika, 1 ha vrta, 2 ha pašnika, 38 ha gozda; 14 govedi, 6 prašičev; 6 oseb.

Košir Janez, hišna št. 2. 102 ha: 2 ha njiv, 15 ha travnika, 3 ha pašnika, 81 ha gozda; 12 govedi, 5 prašičev; 6 oseb.

Rakitna (obč. Borovnica):

Bezek Martin, hišna št. 28. 63 ha: 4 ha njiv, 23 ha travnika, 4 ha pašnika, 33 ha gozda;

13 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Kržič Anton, hišna št. 35. 70 ha: 4 ha njiv, 19 ha travnika, 3 ha pašnika, 44 ha gozda; 13 goved, 9 prašičev; 8 oseb.

Kržič Franc, hišna št. 48. 67 ha: 2 ha njiv, 29 travnika, 9 ha pašnika, 27 ha gozda; 17 govedi; 5 oseb.

Samotorica (obč. Horjul):

Božnar Janez, hišna št. 3. 97 ha: 5 ha njiv, 15 ha travnika, 44 ha pašnika, 1 ha vrta, 32 gozda; 20 govedi, 26 ovac, 8 prašičev; 7 oseb.

Grdadolnik Janez, hišna št. 4. 53 ha: 7 ha njiv, 7 ha travnika, 27 ha pašnika, 10 ha gozda; 18 govedi, 12 ovac, 6 prašičev; 7 oseb.

Jerala Janez, hišna št. 9. 61 ha: 12 ha njiv, 8 ha travnika, 17 ha pašnika, 1 ha vrta, 24 ha gozda; 21 govedi, 21 ovac, 9 prašičev; 7 oseb.

Sečnik Jakob, hišna št. 16. 62 ha: 7 ha njiv, 16 ha travnikov, 31 ha pašnikov, 1 ha vrta, 7 ha gozda; 17 govedi, 12 ovac, 8 prašičev; 7 oseb.

Živinorejska zadruga za Horjul, hišna št. 2. 60 ha: 6 ha njiv, 9 ha travnika, 12 ha pašnika, 33 ha gozda; 14 govedi, 19 ovac, 6 prašičev; 5 oseb.

Št. Jošt:

Gerdodolnik Janez, hišna št. 26. 71 ha: 6 ha njiv, 12 ha travnika, 33 ha pašnika, 20 ha gozda; 12 govedi, 5 prašičev; 7 oseb.

Košir Matevž, hišna št. 29. 56 ha: 5 ha njiv, 15 ha travnika, 28 ha pašnika, 8 ha gozda; 14 govedi; 11 oseb.

Malavašič Jakob, hišna št. 12. 78 ha: 10 ha njiv, 5 ha travnika, 31 ha pašnika, 1 ha vrta, 31 ha gozda; 11 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Oblak Janez, hišna št. 18. 59 ha: 4 ha njiv, 5 ha travnika, 25 ha pašnika, 25 ha gozda; 10 govedi.

Osredkar Anton, hišna št. 24. Vodja Martin Osredkar. 57 ha: 6 ha njiv, 14 ha travnika, 15 ha pašnika, 22 ha gozda.

Samotorčan Helena, hišna št. 5. Vodja Matevž Košir. 104 ha: 10 ha njiv, 2 ha vrta, 4 ha travnika, 13 ha pašnika, 74 ha gozda.

Tominec Andrej, hišna št. 15. 81 ha: 5 ha njiv, 9 ha travnika, 20 ha pašnika, 47 ha gozda; 11 govedi, 13 ovac, 6 čebeljih panjev; 8 oseb.

Zaplana (obč. Vrhnika):

Bogataj Ana, hišna št. 1. 54 ha: 5 ha njiv, 9 ha travnika, 13 ha pašnika, 1 ha vrta, 27 ha gozda; 9 govedi.

Jelovšek Ignacij, hišna št. 45. 57 ha: 4 ha njiv, 13 ha travnika, 7 ha pašnika, 32 ha gozda; 10 konj, 7 prašičev; 5 oseb.

Jelovšek Jakob, hišna št. 44. 67 ha: 4 ha njiv, 24 ha vinograda, 12 ha pašnika, 27 ha gozda; 9 govedi.

Kogovšek Franc, hišna št. 20. 57 ha: 6 ha njiv, 20 ha travnika, 5 ha pašnika, 1 ha vrta, 24 ha gozda; 14 govedi, 14 ovc, 7 prašičev; 7 oseb.

Leskovic Anton, hišna št. 29. 62 ha: 11 ha njiv, 31 ha travnika, 9 ha pašnika, 11 ha gozda; 15 govedi, 10 ovac, 7 prašičev; 7 oseb.

Možina Jurij, hišna št. 33. 56 ha: 11 ha njiv, 19 ha travnika, 11 ha pašnika, 1 ha vrta, 15 ha gozda; 16 govedi, 6 prašičev, 5 čebeljih panjev; 7 oseb.

Petkovšek Andrej, hišna št. 39. 57 ha: 4 ha njiv, 6 ha travnika, 9 ha pašnika, 1 ha vrta, 35 ha gozda; 12 govedi, 16 ovac; 6 prašičev.

Petkovšek Anton, hišna št. 10. 61 ha: 6 ha njiv, 13 ha travnika, 15 ha pašnika, 27 ha gozda; 12 govedi, 9 prašičev.

Petkovšek Jožef, hišna št. 30. 80 ha: 13 ha njiv, 13 ha travnika, 28 ha pašnika, 27 ha

gozda; 4 konji, 15 govedi, 10 ovac, 7 prašičev; 7 oseb.

Petkovšek Peter, hišna št. 5. 62 ha: 7 ha njiv, 17 ha travnika, 4 ha pašnika, 32 ha gozda; 18 govedi, 25 ovac, 8 prašičev, 18 kokoši.

Terček Ignacij, hišna št. 3. 60 ha: 8 ha njiv, 15 ha travnika, 10 ha pašnika, 2 ha vrta, 25 ha gozda; 4 konji, 17 govedi, 9 prašičev; 5 oseb.

Vrzdenc (obč. Horjul):

Rozman Janez, hišna št. 1. 53 ha: 8 ha njiv, 13 ha travnika, 8 ha pašnika, 22 ha gozda; 5 konj, 8 govedi; 9 oseb.

Črni Vrh:

Bradaška Tomaž, hišna št. 46. 63 ha: 8 ha njiv, 11 ha travnika, 11 ha pašnika, 1 ha vrta, 33 ha gozda; 14 govedi, 5 prašičev; 6 oseb.

Buh Ignacij, hišna št. 52. 79 ha: 11 ha njiv, 12 ha travnika, 27 ha pašnika, 1 ha vrta, 29 ha gozda; 20 govedi, 18 ovac, 7 prašičev; 8 oseb.

Dolenc Jakob, hišna št. 21. 52 ha: 5 ha njiv, 10 ha travnika, 17 ha pašnika, 20 ha gozda, 14 govedi; 5 oseb.

Košir Franc, hišna št. 33. 56 ha: 7 ha njiv, 7 ha travnika, 31 ha pašnika, 1 ha vrta, 9 ha gozda; 18 govedi, 9 prašičev; 7 oseb.

Košir Janez, hišna št. ?. 59 ha: 6 ha njiv, 12 ha travnika, 22 ha pašnika, 2 ha vrta, 18 ha gozda; 14 govedi 20 ovac; 7 oseb.

Kožuh Jožef, hišna št. 8. 62 ha: 10 ha njiv, 7 ha travnika, 36 ha pašnika, 9 ha gozda; 20 govedi, 32 ovac; 8 oseb.

Martinšek Marija, hišna št. 25. 70 ha: 6 ha njiv, 16 ha travnika, 34 ha pašnika, 1 ha vrta, 13 ha gozda; 17 govedi, 36 ovac; 8 oseb.

Osredkar Janez, hišna št. 23. 97 ha: 7 ha njiv, 18 ha travnika, 43 ha pašnika, 28 ha gozda; 17 govedi, 31 ovac, 5 prašičev; 11 oseb.

Trobec Jožef, hišna št. 7. 60 ha: 2 ha njiv, 5 ha travnika, 28 ha pašnika, 26 ha gozda; 15 govedi, 25 ovac, 5 prašičev; 8 oseb.

Urbančič Janez, hišna št. ?. 68 ha: 9 ha pašnika, 59 ha gozda.

Selo (nad Polhovim Gradcem, obč. Črni Vrh):

Krmel Matevž, hišna št. 12. 59 ha: 5 ha njiv, 4 ha travnika, 31 ha pašnika, 19 ha gozda; 12 govedi, 6 prašičev, 10 čebeljih panjev; 6 oseb.

Mayr Karl, hišna št. 4. 51 ha: 2 ha njiv, 6 ha travnika, 30 ha pašnika, 13 ha gozda.

Peklaj Franc, hišna št. 6. 70 ha: 2 ha njiv, 9 ha travnika, 17 ha pašnika, 1 ha vrta, 41 ha gozda; 10 govedi, 15 ovac; 5 oseb.

Skof Jakob, hišna št. 2. 39 ha: 5 ha njiv, 1 ha travnika, 1 ha vrta, 2 ha pašnika, 31 ha gozda; 7 govedi; 5 oseb.

Setnica (obč. Črni Vrh):

Bernik Simon, hišna št. 16. 61 ha: 3 ha njiv, 3 ha travnika, 31 ha pašnika, 24 ha gozda; 13 govedi, 7 prašičev, 17 čebeljih panjev; 7 oseb.

Koritnik Franc, hišna št. 11. 74 ha: 3 ha njiv, 12 ha travnika, 2 ha vrta, 54 ha pašnika, 3 ha gozda, 16 govedi, 17 ovac; 6 oseb.

Peklaj Marija, hišna št. 7. 68 ha: 3 ha njiv, 6 ha travnika, 8 ha pašnika, 49 ha gozda; 13 govedi, 6 prašičev; 6 oseb.

Setnik (obč. Polhov Gradec):

Grjol Valentin, hišna št. 20. 67 ha: 7 ha njiv, 15 ha vinograda, 7 ha pašnika, 1 ha vrta, 37 ha gozda; 12 govedi, 15 ovac, 7 prašičev, 7 čebeljih panjev; 7 oseb.

Malovrh Franc, hišna št. 19. 63 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnika, 18 ha pašnika, 4 ha vrta, 26 ha gozda; 13 govedi, 15 ovac, 6 prašičev; 8 oseb.

Setnikar Franc, hišna št. 27. 73 ha: 7 ha njiv, 4 ha travnika, 1 ha vrta, 8 ha pašnika, 53 ha gozda; 9 govedi, 10 ovac, 5 prašičev; 7 oseb.

Sušnik Tomaž, hišna št. 16. 93 ha: 12 ha njiv, 13 ha travnika, 32 ha pašnika, 2 ha vrta, 34 ha gozda; 14 govedi, 17 ovac, 5 prašičev; 10 oseb.

Trobec Anton, hišna št. 17. 57 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnika, 13 ha pašnika, 30 ha gozda; 13 govedi, 6 prašičev, 6 čebeljih panjev; 8 oseb.

Smrečje (obč. Št. Jošt):

Kogovšek Jakob, hišna št. 7. 52 ha: 4 ha njiv, 1 ha travnika, 35 ha pašnika, 2 ha vrta, 10 ha gozda; 8 ovac; 9 oseb.

Kogovšek Janez, hišna št. 5. 77 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnikov, 23 ha pašnika, 3 ha vrta, 36 ha gozda; 16 govedi, 11 ovac, 14 čebeljih panjev; 14 oseb.

Sobočevo (obč. Borovnica):

Debevec Matevž, hišna št. 11. 53 ha: 2 ha njiv, 9 ha travnika, 15 ha pašnika, 26 ha gozda; 12 govedi; 7 oseb.

Suhadolnik Jožef, hišna št. 6. 50 ha: 4 ha njiv, 9 ha travnika, 10 ha pašnika, 27 ha gozda; 11 govedi; 5 oseb.

Kamnik (obč. Preserje):

Hladnik Anton, hišna št. 39. 22 ha: 4 ha njiv, 18 ha gozda.

Lenarčič Josip, hišna št. ?. 37 ha: 1 ha njive, 36 ha gozda.

Šuštar Andrej, hišna št. 37. 30 ha: 4 ha njiv, 3 ha travnika, 23 ha gozda; 14 govedi.

Dolenja Brezovica (obč. Preserje):

Mazi Jožef, hišna št. 10. 70 ha: 5 ha njiv, 12 ha travnika, 8 ha pašnika, 46 ha gozda; 12 govedi, 9 prašičev; 5 oseb.

Šivic Matevž, hišna št. 6. 63 ha: 14 ha njiv,

20 ha travnika, 7 ha pašnika, 23 ha gozda; 15 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Verd (obč. Vrhnika):

Jelovšek Karl, hišna št. 33. 59 ha: 6 ha njiv, 6 ha vinograda, 3 ha pašnika, 43 ha gozda; 4 konji, 6 govedi, 5 prašičev; 11 oseb.

Lenarčič Josip, hišna št. 28. 449 ha: 65 ha njiv, 3 ha vrta, 27 ha pašnika, 70 ha travnika, 282 ha gozda; 9 konj, 57 govedi, 20 kokoši; 40 oseb.

Petrič Marija, hišna št. 16. 137 ha: 12 ha njiv, 9 ha travnika, 1 ha pašnika, 113 ha gozda; 8 konj, 22 govedi, 15 prašičev, 36 kokoši; 15 oseb.

Južna železnica. 31 ha gozda.

Tomšič Mihael, hišna št. 43. 106 ha: 6 ha njiv, 18 ha travnika, 3 ha pašnika, 79 ha gozda.

Žitko Matija, hišna št. 32. 53 ha: 7 ha njiv, 12 ha travnika, 2 ha pašnika, 32 ha gozda; 4 konji, 8 govedi, 10 prašičev, 15 kokoši; 6 oseb.

Butajnova (obč. Št. Jošt):

Bradaška Franc, hišna št. 23. 71 ha: 8 ha njiv, 8 ha travnikov, 30 ha pašnikov, 25 ha gozda; 13 govedi, 23 ovac, 6 prašičev; 11 oseb.

Malovrh Janez, hišna št. 19. 52 ha: 4 ha njive, 8 ha travnikov, 32 ha pašnikov, 7 ha gozda; 15 govedi, 15 ovac, 6 prašičev; 11 oseb.

Seznam je izjemno dragocen, saj vidimo, da veleposestnikov ni tako malo. Prvo, kar opazimo, je dejstvo, da vaške skupnosti nimajo obsežnejših srenjskih posesti, ki bi morale biti navedene. Podatki o posestnikih iz Zaplane, ki se gibljejo okoli 60 ha, nas vznemirjajo, ker sprožajo upanje, da smo na sledi prvotni velikosti kmetij, ki se v stoletjih ni spremenila. Prav tako je nenavadno, da so vsi podatki v ha, kar je sicer pravilno, vendar v taki količini bolj izjemno, saj so še mnogi poznali samo podatke v oralih. Naša

veleposest – pa tudi siceršnja večja posestva – je bila izrazito gozdna, saj številni veleposestniki ob upoštevanju zgolj obdelovalnih površin to nikoli ne bi bili.

Kot vidimo, je bil največji posestnik »graščak« Galle, ki še nima ustreznega mesta v slovenski gospodarski zgodovini. Sledi s skoraj pol manjšo površino Josip Lenarčič, ki ni nikoli veljal za graščaka, pač pa je bil pravi veleposestnik v sodobnem kapitalističnem smislu. Pomeni svojevrstni izziv, ki nas nagovarja, kako in na čigav račun ter s kako pridobljeno kupnino je prišel do take enormne površine. Kot vemo, je nakupil obsežne površine tudi na Pohorju, se tam poizkusil v steklarstvu in pridobivanju gradbenega materiala.

Njivske površine so razmeroma skromne. Presenečajo pa nekateri podatki o površinah vrtov, ki so nedvomno preveliki. Verjetno so pod to mišljeni sadovnjaki. Druge poljedelske kulture so bile zaradi takratnega načina življenja pomembne, ne pa širše. Kljub temu pa je zanimivo, da je bil Franc Tršar, posestnik z Vrhnik, poročevalec ministrstva za poljedelstvo o žetvah.³⁸ Galle je gotovo mlel z Ogrske uvoženo žito. Vesti o ne tako majhnih vinogradih ne znamo pojasniti, saj Vrhnika z okolico ni nikoli veljala za vinogradniško področje. Poleg gozdarstva je bila pomembna tudi živinoreja. Če upoštevamo, da je za govedo potrebnih 1 ha travnatih površin, moramo dopuščati možnost, da so mnogi to kupovali, nekateri pa razpoložljivih možnosti niti niso izrabili. Zato so bile v tukajšnjih krajih tudi kar številne mlekarske zadruge³⁹: Mlekarska zadruga v Polhovem Gradcu, Mlekarska zadruga v Borovnici, Mlekarska zadruga v Horjulu, Mlekarska zadruga na Vrhniku z mlečno centrifugo in 4 zaposlenimi. Med njimi je bila najpomembnejša vrhniška, ki je imela poglaviten trg v Trstu. V Št. Joštu je Jakob Malavašič izdeloval maslo. Razmeroma malo je bilo drob-

nice, koze sploh niso omenjene, podatki o prašičih sodijo med manj zanesljive, saj jih je spomladi bistveno manj kot jeseni. V konkretnem primeru ne vemo, kdaj so jih zajemali. Gotovo je bilo več perjadi.

Tudi ostali kmetje so si pomagali z združami. Registri navajajo naslednje kmetijske nabavne in prodajne, vzrejne ter druge zadruge ali korporacije:⁴⁰ Kmetijska zadruga v Borovnici, Živinorejska zadruga za Horjul in okolico, Kmetijsko društvo na Vrhniku r. z. z o. z. Iz nemškega imena je razvidno, da je bila zadruga za kupčevanje s senom. Imela je kosilnico in dve preši. Nemško ime firme je bilo verjetno posledica prodaje sena izven slovenskega etničnega prostora, zlasti avstrijski armadi.

Vrh vrhniške podjetnosti v času pred I. svetovno vojno nedvomno pomenita pobuda za železniško progo Ljubljana-Vrhnika⁴¹ in njena izgradnja.⁴² Vanjo so polagali velike upe, ki pa se kasneje niso potrdili. Veleposestnik Josip Lenarčič je zbiral podatke za rentabilnost proge in navedel naslednja dejstva. V ožji in širši okolici je 17 žag, od teh ena parna. Obstaja tudi tovarna za parket. Železnica bo z Vrhnike vozila drva za Ljubljano, oglje, leseno posodo, 100 vagonov apna, črn marmor do 250 vagonov letno, glinaste izdelke (4 opekarne, kmalu bo še peta na strojni pogon, ki bo produkcijo povečala s 4 na 7 milijonov kosov). Prevozno blago naj bi bilo tudi žito za Galletov mlin, pivovarna, ki zvari 6.000–7.000 hl piva. Prodala bi ga 5.000 hl. Z vlakom bi vozili tudi živino in meso; letno bi kupili 50.000 kož po 5 kg za usnjarstvo, surovine za strojenje, tj. letno 60 vagonov usnja. Računali so, da bi bilo 86.000 kg voluminoznega blaga, raznega blaga 4.500 kg, les, oglje, cement 145.500 kg, opeke, apna, kamna 555.300 kg; žita, fižola, moke 29.700 kg, 2.000 telet, 200.000 kg prašičev⁴³. Že navajanje blaga v kg namesto v tonah

12. Delnica za 200 kron za gradnjo lokalne železnice Ljubljana-Vrhnika, izdana na Dunaju, 1. januarja 1898. (Hrani Janez Žitko)

kaže, da so se zavedali skromnosti blaga, zlasti majhnih cen voluminoznega. Kupili bi 150 vagonov blaga, prodali 1.100, kar je bilo dokaj neugodno, saj bi v eno smer vagoni potovali prazni. Koliko so bili resni upi na vrhunski črn premog pri Drenovem Griču in običajnega okoli Horjula, je veliko vprašanje.

Avgusta 1895 je bil sestavljen konzorcij za gradnjo vrhniške železnice. Predsednik je postal Ivan Hribar iz Ljubljane, člani: Gabrijel Jelovšek, vrhniški župan, Teodor Fröhlich, pivovarnar, Avgust Glowacki, ing., Ivan Gruden, davkar v pokoju, Josip Lenarčič, tovarnar, in Karel Mayer, trgovec. Razen Hribarja in ing. Glowackega gre za vrh vrhniške elite. Njena prava podoba pa so delničarji, ki so začeli podpisovati 16. 1. 1897: Marija Kotnik in Kmetska posojilnica po 3.000, Franc Štrukelj iz Ljubljane 500, Gabrijel Jelovšek in Emilija Golob po 400, Karel Mayer 300, Ivan Gruden, Ivan Hribar,

Franc Teršar, Štefan Furlan po 200, Franc Hočevar, Ivan Oblak, Jernej Janša, Jurij Grampovčan starejši, Fric Jeršinovec, Matija Počkaj, Karel Jelovšek po 100, skupaj 15.100 gld. Kranjska hranilnica je podpisala 14.900 gld. To je velika vsota, še zlasti za Kranjsko hranilnico, ki je veljala za nemško in skrajno previdno. Očitno je v progo verjela. Ker je dežela Kranjska podpisala 20.000 gld, je postal predsednik Franc Povše deželni odbornik, podpredsednik Ivan Hribar, člani: Gabrijel Jelovšek, Jože Lenarčič, Jože Luckmann, Jože baron Schwegel in Sigmund Werner. Vsaj predzadnja dva je verjetno imenovala Kranjska hranilnica. Bili so uspešni, saj je 24. 7. 1899 promet stekel.⁴⁴

Pri iskanju vzrokov za uspešen razvoj tukajšnjega podjetništva so gotovo na prvem mestu naravni pogoji in seveda tradicija tega prostora v prometu, ki so jo od staroselcev morali prevzeti naši slovanski predniki kot

tudi prišleki. Čolnarstvo, tovarništvo, furmanstvo, trgovina z gradbenim in kurilnim lesom ter ogljem, prodaja gradbenega materiala od peska, kamna, apna, opeke, skladiščenje, žagarstvo, opekarstvo, parket, usnjarstvo ... so glavni viri akumulacije. Tako so bili prepričani tudi veliki podjetniki, kapitalisti v pravem pomenu besede, saj so se zavedali pomembnosti transportnih potreb in rezerve velike kmetijske površine. Gotovo so bili tudi silno pomembni posamezniki, ki so si veliko opomogli tudi z uspešnimi porokami, kar zgodovinopisje običajno preveč zanemarja. Posebno moramo opozoriti na poroki Kotnikovih deklet, in sicer 1880 Ane Agnes z Josipom Lenarčičem in 1885 Matilde Gabriele s kranjskim Vinkom Majdičem.⁴⁵ Kaj naj bi Kotnikom prinesla francoska doba (1809–1813), ko naj bi obogateli, ni nikjer jasno povedano. Čas je pometel del starih in ustvarjal nove družbene oziroma gospodarske elite. Gospodarska uspešnost Vrhnike je privabljala ne samo okoličane, ampak prave »tujce«. Z dobavljanjem lesa in drugega gradbenega materiala so s pridom »vnovčili« ljubljanski potres 1895. Po svoje je tipično vrhniško, kako je prav zaradi njega tega leta pivovarnar Teodor Fröhlich, skupaj s Carlom Höllerlom, gradbenikom z Dunaja, ustanovil delniško družbo za žganje opeke in trgovanje z njo. Preko vključevanja Ivana Hribarja vidimo tudi vdor politike, in to liberalne v tukajšnji svet. Naj samo navedemo, da je iz slabo ohranjenih virov v Hribarjevi zapuščini v Arhivu Republike Slovenije možno slutiti tudi politične nečednosti po koncu I. svetovne vojne, ki so imele slabe posledice za gospodarstvo.

Tudi potomci začetnikov podjetnosti na Vrhniki in okolici so ostajali zvesti poslovnemu svetu in se, z izjemami, niso spuščali v umeetniške vode, ki velikokrat vodijo družine v ekonomski propad. Seveda so bile »proste« hčere zaradi velikih dot zelo iskane. Tako

jih najdemo v številnih (celo plemiških) zvezah.⁴⁶ Izjemno so se znali tudi prilagajati novemu času in tehnološkemu napredku. Kljub vsemu je narava opravila svoje. Obreze so izumrli okoli 1900, kmalu tudi ena veja Jelovškov, Kotnike je »sesula« revolucija oziroma njeni ukrepi po II. svetovni vojni. Prihod pivovarja Fröhlicha in usnjarja Pollaka kaže na pojevanje lokalnega poslovnega duha, privlačnost tukajšnjih razmer za nove, višje stopnje poslovnosti, industrijo v modernem smislu besede. Obdobje: »Na domači zemlji, z domačo zemljo – domačinom zaslužek«,⁴⁷ kar naj bi bila filozofija tukajšnjih poslovnih, je začela postajati preteklost. Lenarčič je bil velik up prihodnosti. Vsi skupaj pa očitno niso mogli nadomestiti velikih izgub, ki jih je prinesla izguba Trsta in Gorice kot velikih kupcev tukajšnjega blaga. Takrat je bila Vrhnika za Ljubljano že prevelika.

Sklepna misel

Gospodarska zgodovina Vrhnike ni samo »povest« o gospodarski pridnosti in uspešnosti tukajšnjih ljudi, ampak nakazuje tudi pomen ožjega in širšega prostora. Skozi zgodovino je pokazala veliko večji ekonomski potencial kot njena konkurenta Logatec in Postojna, ki ju je »rešil« turizem. Po gospodarski uspešnosti je ni mogoče primerjati ne z gorenjskim (Št. Vid), obsavskim (Šmartno-Litija) ali dolenjskim (Šmarje-Velike Lašče) gospodarskim »predmestjem« kranjskega glavnega mesta. Vrhnika kot gospodarski podaljšek Ljubljane je po stoletjih, ko so prevladovalе oskrbovalne naloge za kranjsko prestolnico, preko pomembnega tranzitnega centra za severni Jadran, postala samostojni vseslovenski in v današnjem smislu celo mednarodni gospodarski subjekt. Prav na primeru Vrhnike lahko najbolj vidimo, kakšne tragične gospodarske posledice je prinesla rapalska meja.

Opombe

13. Vagoni na železniški postaji Vrhnika (hrani MDV).

14. Stane Kumar: Vlak Ljubljana–Vrhnika l. 1899.
Razglednico je izdal Klub ljubiteljev železnic v Ljubljani za Dan železničarjev, 15. aprila 1971.

- 1 Vlado Valenčič, *Tovorništvo na Kranjskem. Zgodovinski časopis* 25, 1981, str. 247 (dalje: Valenčič, *Tovorništvo ...*
- 2 Sergij Vilfan, *K zgodovini kmečkega trgovanja s soljo. Kronika* 11, 1963, str. 1–12.
- 3 Po: Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 244.
- 4 Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 246. Glej tudi: Jože Mlinarič, *Kartuzija Bistra od 1255–1782. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 111–137. Rafael Ogrin, *Dajatve bistriških podložnikov. Vrhniški razgledi* 1, 1996, 175–179.
- 5 Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 253.
- 6 Rafael Ogrin, *Iz vrhniške preteklosti. Vrhniški razgledi* 1, 161–166, str. 165.
- 7 Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 250.
- 8 Janez Bleiweis, *Was hätte in Innerkrain bei dem in Folge der Laibach-Triester Eisenbahn aufhörenden Fuhrwerkverdienste zur Hebung der landwirtschaftlichen Produktion zu geschehen, und in welcher Art sollte sich die Landwirtschaftsgesellschaft in Krain bei dieser wichtigen Frage beteiligen?* Laibach, 1856.
- 9 Valenčič, *Tovorništvo*, str. 269.
- 10 Ravno tam, str. 261.
- 11 Eva Holz, *Ceste in ljudje (Od Marije Terezije do leta 1848). Kronika*, 41, 1993, str. 134–154.
- 12 Rafael Ogrin, *Nekdanji Vrhničani. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 182.
- 13 Cvetka Glumac, *Arhitektura cerkve sv. Trojice nad Vrhniko. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 139–147.
- 14 Podrobneje glej: Boris Golec, *Vrhnika prečuden trg. Vrhniški razgledi* 8, 2007, str. 9–31.
- 15 Vladimir Vilman, *Žagarska dejavnost na veleposestvu Galle v Bistri pred drugo svetovno vojno. Kronika*, letnik 49/3.
- 16 Olga Pivk, *Vrhniške opekarne. Vrhniški razgledi* 12, 2011, str. 199–211.
- 17 Ravno tam, str. 205.
- 18 Rafael Ogrin, *Nekdanji Vrhničani. Vrhniški razgledi* 1, 1996 str. 184, in Majda Smole,
- Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 183.
- 19 Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 18 stoletje. I. del od Andriolija do Zor-na, Ljubljana* 1913, str. 56–72.
- 20 Ravno tam, str. 491.
- 21 Aleksandra Serše, *Vrhniška šola skozi čas (I. del). Od ustanovitve šole leta 1796 do 1870. Vrhniški razgledi* 12, 2011, str. 136–145.
- 22 Marija Oblak Čarni, *Gabrijel Jelovšek – vrhniški župan v letih 1889–1908. Vrhniški razgledi* 5, 2004, str. 12.
- 23 SBL 4.
- 24 Nataša Oblak, *Veliki ljudje v malem kraju. Zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva v Verdu. Vrhniški razgledi* 4, 2003, str. 25–75.
- 25 Marija Oblak Čarni, *Gabrijel Jelovšek – vrhniški župan v letih 1889–1908. Vrhniški razgledi* 5, Vrhnika 2004, str. 11–30.
- 26 SBL.
- 27 Nives Klopčar, *Kunstljeva vila. Vrhniški razgledi* 12, 2011, str. 212–230.
- 28 Nataša Oblak, *Veliki ljudje v malem kraju. Zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva v Verdu*, str. 25–75.
- 29 *Krajevni leksikon dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 363–365.
- ske peticije, 1861. leta, Pirjevčev zbornik*, Koper 2011, str. 317–334)
- 30 Rafael Ogrin, *Nekdanji Vrhničani. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 180–184.
- 31 *Oesterreichischer Zentralkataster. Vollständiges und authentischen Adressbuch sämtlicher Handels- Industrie- und gewerbebetriebe. Wien* 1903, str. 286–288.
- 32 *Kraji so naštetih po abecednem redu njihovih nemških imen.*
- 33 Rafael Ogrin, *nekdanji Vrhničani. Vrhniški raz-*

- gledi 1, 1996, str. 180.
- 34 Rafael Ogrin, Nova cesta od Vrhlike do Planine. Vrhniški razgledi 1, 1996, str. 149.
 - 35 Boris Golec, Vrhlike, prečuden trg? Vrhniški razgledi 8, 2007, str. 20.
 - 36 Vlado Valenčič, 50 let mlekarstva na Vrhlike: ob jubileju ustanovitve mlekarske zadruge 1904–1954, Vrhlike 1954.
 - 37 Agrar-compass. Jahr-und Adressbuch der österreichischen Landwirtschaft. Wien 1916, str. 944–949.
 - 38 Ravno tam, str. 1769.
 - 39 Ravno tam, str. 965.
 - 40 Ravno tam, str. 967–968.
 - 41 Karol Rustja, Vrhniška lokalna železnica. Vrhniški razgledi 4, 2003, str. 76–96.
 - 42 Jože Jenko, Vrhniška krajevna železnica, str. 188–197. Vrhniški razgledi 1, 1996, str. 188–197.
 - 43 Ravno tam, str. 192.
 - 44 Ravno tam, str. 195.
 - 45 Nataša Oblak, Veliki ljudje v malem kraju. Zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva na Verdu, str. 70–71.
 - 46 Ravno tam.
 - 47 Izjava podžupana Karla Mayerja ob otvoritvi opekarne Karla Jelovška v začetku 20 stoletja. Olga Pivk, Vrhniške opekarne. Vrhniški razgledi 12, 2011, str. 202.